

CONSIDERAȚII LINGVISTICE CU PRIVIRE LA FITONIMELE ROMÂNEȘTI CREATE CU AJUTORUL TERMENULUI „ŞARPE”

Radu DRĂGULESCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

radu.dragulescu@ulbsibiu.ro

Abstract: Many of the Romanian phytonyms are directly related to the snake. Like in other folkloric creations, in our ethnobotany this animal has many representations, portraited as an evil living form which you cannot trust and therefore associated to unworthy, useless plants. The paper brings an inventory, an interpretation and a statistics of Romanian names of plants which implicate the word „snake”.

Keywords: Romanian phytonyms, connotation, denotation, plant names, ethnobotany, snake

La baza analizei de față stă colaborarea noastră cu Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*¹ care completează substanțial *Dicționarul* lui Borza², ce cuprinde, pe lângă câteva mii de nume de plante maghiare, săsești, germane, franțuzești, engleze, rusești, ucraineene, sârbești, bulgărești, turcești, și 10.906 nume românești de plante pentru 2.095 specii. Prin publicarea *Dicționarului explicativ al fitonimelor românești* și a *Dicționarului de fitonime românești*³, Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 21.839 fitonime cunoscute până în prezent, fitonime care aparțin unui număr de 3.227 specii de plante indigene și exotice, spontane (sălbatic) și cultivate. La acestea se adaugă 3.070 nume de soiuri și 612 termeni care desemnează de părți (organe) de plante. Astfel, fitonimia românească însumează 25.521 de termeni.

Între fitonimele românești am identificat un număr de 83⁴ care sunt create cu ajutorul termenului „şarpe” < lat. *serpens*⁵, lat. *serpes* < lat. *serpens*⁶, în opinia lui Vinereau⁷, recurgând la Diez, Pușcariu, Ciorănescu ș.a., derivarea directă din lat. *serpens*, este imposibilă, din punct de vedere fonetic, termenul putând fi prelatin, dat fiind skt. *sarpati* „a (se) târi”, v.ind. *sarpa* „şarpe”, alb. *gjarpér* „şarpe”, cf. rad. i.-e. *serp-, *srp- „a se târi” din care lat. *serpo*, -ere, v.ind. *sárpati*; lat. pop. *serpes* este etimonul oferit și de

¹ Constantin Drăgulescu, 2010.

² Al. Borza, 1968.

³ Constantin Drăgulescu, 2014.

⁴ Am luat în calcul toate fitonimele înregistrate, chiar și cu pronunție identică, în cazul în care denumesc specii diferite de plante de ex. *şerpintă* (1) / *şerpintă* (2). Atunci când denumesc aceeași specie, am ignorat pronunția diferită de ex. *sârpun* / *serpun*.

⁵ *Dicționarul limbii române*, XV (Spongiar-Ş), 2010.

⁶ Alexandru Ciorănescu, 2002, p. 685.

⁷ Mihai Vinereanu, 2009, p. 806.

Candrea⁸ și de DEX, la Scriban: mlat. *serpes*, format din nom. cl. *serpens*, gen. -éntis, vrom. șearpe, de unde și mold. lit. șerpe; vgr. 'erpetón, târâtor, scr. *sarpa-s*, șarpe; it. pg. *serpe*, *serpente*, pv. cat. *serp*, fr. *serpent*, sp. *sierpe*, *serpiente*lat; *serpens* la Șâineanu și în NoDEX.

Termenul apare în primele texte scrisă în limba română: în *Psaltirea Hurmuzachi* 124^v/1: „Lăudați Domnul de pre pămînt șerpilor și toate beznele”, în *Codicele Voronețean* 96/7: „Vădzuără varvarii spândzurăndu șarpele de măînra lui”, în *Psaltirea Scheiană* 478/5: „Fierile și toate vitele, șarpele și pasări cu pene (...) se laude numele D(om)nului”, în *Evanghelia* lui Coresi 343: „Sîntu ca o rudă de șarpe luotorii de camătă”, dar și la 202, 463, în *Palia* de la Orăștie: „Șarpe fie în cale și aspida în colnic”, *Noul Testament* de la Bălgard 9^v/1: „De are ceare peaște, au șarpe-i da va lui?”, *Biblia* de la București 111²/32: „Trimise Domnul la norod șerpilor cei ce omora și mușca pre norod”, *Învățăturile lui Neagoe Basarab* 193/22: „Șarpele este o jiganie mai înțeleaptă și mai cumplită decât toate jiganiile” etc.

În textele amintite, termenul cunoaște substituiri, precum în *Noul Testament* de la Bălgard: „Vădzuără varvarii spândzurăndu jivina de măînra lui” sau *Biblia* de la București: „Vădzuără varvarii spândzurăndu jigania de măînra lui”.

În lucrarea de față, avem în vedere strict termenul „șarpe”, nu și substituenții săi, dubletele sinonimice etc. (precum zmeu, balaur, viperă, năpârcă, târâtoare, veveriță, gândac, pește, pepe și.a.), acestea și conotațiile lor, constituind obiectul unui studiu viitor.

Fitonimele sunt explicate și enumerate mai jos, alfabetic, precizând pentru fiecare denumirea științifică și pot fi grupate, din punct de vedere al formării lor, în cel puțin șase categorii.

Dintre fitonimele analizate, 22 sunt concentrate într-un termen unic: *șarpință* (cu variantele *șarpântă*, *șarpință*, *șerpență*, *șerpință*), *șarpun/serpun*, *sârpunel/serpuned*, *șarpe*, *șarpință*, *șarpariță*, *șârpuroaică*, *șerpariță*, *șerpelină*, *șerpeliță*, *șerperiță*, *șerpet*, *șerpi*, *șerpință*, *șorporiță*, *șerpoaică*, *șerpoaice*, *șerpun*, *șerpuned*, *șerpușor*, *șorporiță*, *șupariță*.

Celealte se compun din doi sau mai mulți termeni. Dintre acestea, două prezintă configurația substantiv în nominativ + altul în acuzativ (un atribut substantival prepozițional): *cap de șarpe*, *ochi de șarpe*.

Cele mai multe (37) s-au format prin compunerea a două substantive, primul la nominativ, al doilea cu valoare de atribut genitival: *aiul-șarpelui*, *buretele-șarpelui/șerpelui*, *capul-șarpelui*, *capul-șerpelui*, *căciula-șarpelui*, *căciula-șerpelui*, *ceapa-șarpelui*, *coada-șarpelui*, *cușma-șerpelui*, *floarea-șarpelui*, *floarea-șerpelui*, *gura-șarpelui*, *iarba-șarpelui*, *iarba-șarpelui/iarba-șerpii*, *iarba-șerpăriei*, *iarba-șerpelui*, *iarba-șerpilor*, *iarba-șerpului*, *limba-șarpelui*, *limba-șerpelui*, *mărarul-șarpelui*, *ochișorii-șarpelui*, *ochiul-șarpelui*, *ochiul-șerpelui*, *oul-șarpelui*, *pălăria-șarpelui*,

⁸ *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, 1931, p. 1246.

păstaia-șarpelui, păsula-șarpelui, porumbul-șarpelui, rădăcina-șarpelui, rădăcina-șerpilor, spicul-șarpelui, șira-șarpelui, tăbacul-șarpelui, umbra-șarpelui, usturoiul-șarpelui.

Am identificat 12 fitonime în alcătuirea cărora sunt asociate un substantiv în nominativ și un adjecțiv cu funcție de atribut, care să evidențieze calitatea: *buretele-șerpesc, bureți-șerpești, ciuperci-șerpești, dumbravic-șerpesc, fasole-șerpească, gălbenușe-șerpești, luben-șerpesc, pepeni-șerpești, ridiche-șerpească, salvie-șerpească, tufă-șerpească, usturoi-șerpesc*.

Două fitonime constituie substantive compuse din substantiv + substantiv la nominativ, cel de al doilea exprimând o caracteristică a plantei: *fasole-șarpe, fasole-șărpi*.

Patru fitonime sunt realizate prin compunere dezvoltată: *bureți-a-șarpelui, iarba-șarpelui-roșie, ochii-șarpelui-roșii, sărpun-de-pe-coastă*.

Chiar dacă, la origine, multe dintre aceste configurații semantice au reprezentat metafore insolite, ele și-au pierdut, prin „repetare”, orice valoare „poetică”, devenind astfel expresii convenționale⁹.

Am adoptat ortografia propusă de DOOM2, conform căruia se scriu cu cratimă substantivele compuse cu unitate semantică și gramaticală mai mică decât a celor scrise într-un cuvânt, eventual, cu articulare și flexiune și la primul element, având structura substantiv + prepoziție + substantiv, substantiv + substantiv în nominativ, substantiv (articulat) + substantiv în genitiv. De asemenea, DOOM2 prevede generalizarea scrierii cu cratimă a compuselor nesudate care denumesc specii distincte de plante¹⁰.

Aiul-șarpelui (*Allium rotundum, Allium scorodoprasum, Allium victorialis*), < lat. al(l)ium „usturoi”, din rad. i-e. *ālo-, *ālu- „plantă cu rădăcina îngroșată” (cf. și macedorom. ali, alie, aliu, meglenorom. alු, alb. aj), dar nu este de neglijat nici i.-e. *āi- „a arde, a lumina” din care gr. aitho „eu ard”, lit. atrūs „pișcător, arzând în gură”, rom. ait „usturoiat, pișcător”. Prin extensie, ai se numesc și unele specii de *Allium* sălbatice, speciile sunt asemănătoare cu aiul/usturoiul, dar, nefiind, de regulă, consumate de oameni, sunt atribuite unor animale: sunt considerate ale șarpelui, pe de o parte fiindcă ele cresc în aceleași biotopuri cu șerpilor, pe de alta, deoarece unii șerpi miros a usturoi și lapte stricat.

Buretele-șarpelui, buretele-șerpelui (*Amanita muscaria*), cf. lat. boletus, gr. bolites „mănătarca” din gr. „umflătură, bulgăre”; nume atribuit fie pentru că ciupercă este toxică/veninoasă, fie din cauza solzilor de pe pălărie, comparați cu aceia ai șarpelui.

Buretele-șerpesc (*Lepiota procera* actualmente *Macroleptota procera, Macrolepiota rhacodes*): ciupercile au pălăriile cu solzi ca aceia ai șerpilor.

Bureți-a-șarpelui (*Macrolepiota procera*), a se vedea buretele-șerpesc.

Bureți-șerpești (*Amanita muscaria*), a se vedea buretele-șerpelui.

⁹ Simina Terian, 2015.

¹⁰ DOOM2, p LXX-LXXXIII.

Cap-de-șarpe (*Coprinus comatus*), < lat. caput, dar subst. rom. cap poate fi și prelatin, cf. v.ind. kaput, gr. kephalé, germ. Haupt și a. din rad. i.-e. *kaput, *kap-lo „cap”). Este o ciupercă care, în stadiu Tânăr, ar putea fi comparată cu capul unui șarpe, dar probabil a primit acest nume din cauză că majoritatea oamenilor cred că este toxică, deși este comestibilă. O particularitate a acestei specii este că ea se autoconsumă, asigurând astfel răspândirea sporilor.

Capul-șarpelui (*Chelone glabra*, *Echium altissimum*, *Echium rubrum*, *Macrolepiota procera*, *Plantago lanceolata*), speciile de *Chelone* și de *Echium*, < gr. echion „șarpe”, au corola ca un cap/o gură din care ies staminele asemenea unor limbi de șerpi; la fel și la *Plantago lanceolata*. Speciile de *Echium* sunt numite și în fr. vipérine, it. viperina, iar cele de *Chelone* au numele germ. Schlangenkopf, engl. snakehead.

Capul-șerpelui (*Trifolium arvense*), apare în *Botanica* lui Simion Florea Marian¹¹, dar nicio caracteristică a plantei nu permite analogia cu reptila în cauză, atribuire greșită a numelui, probabil confuzie cu *Echium*.

Căciula-șarpelui (*Coprinus comatus*, *Macrolepiota procera*), < autohtonul căciulă¹²; fitonimele reflectă morfologia ciupercilor. Atribuirea acestor „căciuli” șarpelui are scopul de a atenționa asupra presupusei toxicități a celor două specii (*Coprinus comatus*, *Macrolepiota procera*), ultima, însă, comestibilă, chiar și prima, în stadiul Tânăr (numite și ciuperci-șerpești).

Căciula-șerpelui (*Coprinus picaceus*), a se vedea căciula-șarpelui.

Ceapa-șarpelui (*Muscari sp.*, *Urginea maritima* sin. *Scilla maritima*), plantele au în sol bulbi ca și ceapa, dar nimic altceva în comun cu aceasta, fiind toxice < lat. cepa, care provine din gr. cephalé „cap”, aluzie la bulb. Denumirea științifică face și ea, oarecum, trimitere la șarpe, întrucât Scila, care apare în Cartea a XII-a a *Odiseei*, este o creatură supranaturală (feminină) cu șase capete. Gâțurile lungi sunt ca niște șerpi. Ovidiu precizează în *Metamorfoze*, cărtile XIII–XIV, că Scila a fost femeie, dar Circe, din gelozie, a transformat-o într-un monstru. Înfățișarea ei diferă de la un autor la altul, iar cu privire la această creatură există o serie de referințe culturale și populare cunoscute și de români.

Ciuperci-șerpești (*Macrolepiota procera*), a se vedea căciula-șarpelui.

Coada-șarpelui (*Echium rubrum*): poate cu sensul „iarba-șarpelui” (a se vedea acolo), dar fitonimul poate fi luat și la propriu.

Cușma-șerpelui (*Coprinus picaceus*), pălăriile ciupercilor seamănă cu niște cușme „căciuli” (cușmă cf. ucr. kučma, poate rad. i.-e. *keuk- „a îndoi, curbură”). Ciuperca este a șerpelui fiindcă, având miros neplăcut, nu se consumă de către oameni.

Dumbravnic-șerpesc (*Salvia glutinosa*), < sl. donbravň (Melittis melissophyllum), respectiv din dumbravă „pădure de stejar” < sl. donbrava, planta crescând în păduri. Este șerpesc deoarece floarea are aspect de gură de șarpe.

¹¹ S. Fl. Marian, 2010.

¹² I. I., Russu, 1981.

Fasole-șarpe, a se vedea fasole-șerpească.

Fasole-șärpi, a se vedea fasole-șerpească.

Fasole-șerpească, soi de fasole (*Phaseolus vulgaris*) cu păstăile lungi și șerpuitoare.

Floarea-șarpelui (*Lathraea squamaria*, *Myosotis scorpioides*, *Salvia pratensis*, *Veronica spicata*), a se vedea floarea-șarpelui. *Lathraea squamaria* are rizomul cu solzi, dând impresia unui șarpe subteran, *Myosotis scorpioides* are flori ca ochii șarpelui, *Salvia pratensis* și *Veronica spicata* au flori asemănătoare capului/gurii șarpelui, cu staminele ieșind din corolă ca niște limbi filiforme (despre ultima specie se spune „să n-o rupi că te întâlnești cu șarpele”); floare din lat. *floris*, *florem*.

Floarea-șerpelui (*Myosotis scorpioides*) a se vedea floarea-șarpelui.

Gălbenușe-șerpești (*Lysimachia nummularia*) < galben (< lat. *galbinus*), evidențiind culoarea florilor. Planta „se târăște ca serpii”.

Gura-șarpelui (*Echium vulgare*) < gură, cf. lat. *gula* „gâtlej”, dar substantivul poate fi prelatin dat fiind v.ind. *gora* „gura” (după M. Vinereanu este traco-illiric). Plantele au flori mai mult sau mai puțin asemănătoare unor guri/boturi de șarpe.

Iarba-șarpelui (1) (*Polygonum bistorta*), numită și rădăcina șerpilor, șerpariță, datorită rizomului în formă de „S”, ca un șarpe cf. lat. *herba serpentina*, cum era denumită planta în evul mediu.

Iarba-șarpelui (2) (*Calla palustris*, *Carduus acanthoides*, *Dryopteris filix-mas*, *Dryopteris spinulosa*, *Echium vulgare*, *Lathraea squamaria*, *Orchis maculata*, *Phalaris arundinacea*, *Polygonum bistorta*, *Veronica chamaedrys*, *Veronica teucrium*, *Veronica urticifolia*), *Calla palustris* și *Lathraea squamaria* se numesc și în germ. Schlangenkraut, iar *Dryopteris filix-mas* Schlangenwurzel; inflorescența speciei *Calla palustris*, apărată de spat, seamănă cu capul foarte mare al unui șarpe.

Iarba-șarpelui roșie (*Echium rubrum*), plantele au flori cu stamine exerte ca limbile șerpilor ori rizom șerpitor sau tulpini acoperite cu solzi, unele dintre ele (*Calla palustris*, *Orchis maculata*, *Veronica urticifolia*) fiind și folosite contra mușcăturilor șerpilor.

Iarba-șärpii (*Phalaris arundinacea*), a se vedea iarba-șerpieri.

Iarba-șerpăriei (*Echium vulgare*), are flori asemănătoare capetelor șerpilor.

Iarba-șerpelui (*Scleranthus perennis*), numită și iarba-surpării (așadar posibilă confuzie sau alterare a denumirii), are tulpini la bază tărătoare, culcate.

Iarba-șerperii (*Phalaris arundinacea*), a se vedea iarba-șerpieri.

Iarba-șerpiei (*Phalaris arundinacea*), are frunze șerpuitoare.

Iarba-șerpilor (*Dryopteris filix-mas*, *Triglochin palustris*), are rizomi asemănători cu șerpiei.

Iarba-șerpului (*Polypodium vulgare*), are rizomi asemănători cu aceste reptile; a se vedea iarba-șarpelui; iarba din lat. herba.

Limba-șarpelui (*Botrychium lunaria*, *Dryopteris filix-mas*, *Hemerocallis fulva*, *Ophioglossum vulgatum*, *Peucedanum latifolium*, *Plantago lanceolata*, *Polygonum lapathifolium*), plantele au frunze asemănătoare

limbilor de reptile ori flori cu stamine exerte care amintesc de gura/limba şerpilor; pentru *Dryopteris filix-mas* numele corect este iarba-şarpelui; subst. limbă din lat. lingua.

Limba-şarpelui (*Ophioglossum vulgatum* şi o plantă neidentificată „un fel de chir cu trei frunze ascuțite; e bun de săgetătură și de descântat de şerpe”).

Luben-şerpesc, soi de pepene „cu vârgi ca şerpii”; a se vedea şi pepene.

Mărarul-şarpelui (*Seseli peucedanoides*), fitonimul mărar (ca şi macedorom. măraliu şi alb. măraj, maraj, mărajă, moreja) e considerat termen autohton¹³ sau vechi grec¹⁴, cf. gr. malathron, marathon, marathon (*Foeniculum vulgare*), cf. corespondentul ngr. marathron, Lui Constantin Drăgulescu¹⁵ i se pare mai potrivită trimiterea la gr. maraino „a se veşteji”, frunzele plantei ofilindu-se la scurt timp după înflorire. Mărarul propriu-zis (*Anethum graveolens*) seamănă foarte bine cu molura, mălura (*Foeniculum vulgare*) şi de aceea poate fi presupusă şi o eventuală evoluţie din molură/mălură > *mărură > mărar (poate sub influenţa ngr. marathron). Sârbo-croatii spun (slatki) morač şi komorač speciei *Foeniculum vulgare*. Mărarul a fost o plantă cunoscută şi de geto-daci numită de ei polpum, poltum¹⁶. Unele specii se cultivă în grădini (a se vedea gărdurariţă) şi de aceea sunt de casă, altele cresc sălbaticе, pe câmp, în apă, la munte. Speciile necomestibile pentru oameni şi urât mirosoitoare au fost „atribuite” diferitor animale: broaştei, câinelui, iepurelui, lupului, păsărilor, porcului, şarpelui, ursului etc.

Ochi-de-şarpe (*Eritrichium nanum*), florile albastre cu mijloc galben amintesc de nişte ochi iscuditori care privesc ţintă.

Ochiu-şarpelui-roşii (*Echium rubrum*), plantele având inflorescenţe sau flori care seamănă nu cu ochii, ci cu capul sau gura şarpelui cf. capul-şarpelui.

Ochişorii-şarpelui (*Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*), seamănă cu ochii şarpelui.

Ochiul-şarpelui (*Asperugo procumbens*, *Campanula persicifolia*, *Eritrichium nanum*, *Hieracium pilosella*, *Myosotis arvensis*, *Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*, *Myosotis sylvatica*, *Omphalodes verna*, *Succisa pratensis*, *Veronica chamaedrys*, *Zinnia elegans*), florile seamănă cu ochii şarpelui.

Ochiul-şerpelui (*Silene pusilla*) < ochi (< lat. oculus), plantele au flori, mai mult sau mai puţin, asemănătoare ochilor şarpelui.

Oul-şarpelui (*Amanita phalloides*), o ciupercă în formă de ou, în stadiul Tânăr. Este extrem de toxică şi i-a fost atribuită şarpelui, viperei sau dracului (vrăjmaşului).

Pălăria-şarpelui (*Amanita muscaria*, *Coprinus picaceus*, *Macrolepiota procera*), subst. pălărie probabil din it. cappelleria¹⁷, posibil autohton (cf.

¹³ Gr. Brâncuş, 983.

¹⁴ C. Diculescu, 1926.

¹⁵ Constantin Drăgulescu, 2010.

¹⁶ Constantin, Drăgulescu, Radu Drăgulescu, 2000.

¹⁷ *Dicţionarul limbii române*, XI (P-pogribanie), 2010 şi Al. Ciorănescu, 2002, p. 572.

rad. i.-e. *pel-, *ple- „a acoperi, a ascunde”). Scriban notează lat. pariolum „ceaun”, Tiktin rom. păr, Diculescu¹⁸ gr. φαλαριον < φαλαιοσ „alb”, evoluție neacceptată nici de Vinereanu¹⁹ care avansează o derivare de la autohtonul pila (pălărie mică fără boruri). Constantin Drăgulescu²⁰ ia în calcul și un presupus *căpălărie (cf. it. cappelleria), din substantivul cap și un alt termen, ca în căpătână, căpătai, căpăstru, căpcăun. În acest sens amintește și termenul dacorom., macedorom., meglenorom. capelă „pălărie (de femeie), șapcă militară” (cf. it. capello, din care, probabil și ngr. kapéla, alb. kapeljë, bg. kapela). De comparat și cu fitonimul captalan (*Petasites spp.* §.a.) cu presupusa semnificație „acoperitoarea capului”. Ciupercile *Amanita muscaria*, *Amanita pantherina*, *Amanita phalloides*, *Clitocybe nebularis*, *Coprinus spp.* au aspect de pălărie dar sunt foarte otrăvitoare, majoritatea conținând toxine mortale pentru om. Specia *Macrolepiota procera*, deși comestibilă, în multe zone ale țării este considerată toxică nu numai de români, ci și de sași (care îi spun gäftich buretz „bureți otrăvitori”, desigur miconim creat sub influență românească). Termenii șarpe, viperă (< lat. *vipera*) sunt sugestivi în acest sens.

Păstaia-șarpelui (*Arabis turrita*), planta are păstăi șerpuitoare; < păstaie²¹, termen autohton de comparat cu alb. pištaië, macedorom. pistal'e, păstal'e; ar putea proveni din rad. *p(h)es-, *pis- „pleavă, valve (teci) de fructe”, din care și lat. pisum, gr. pisos, celt. pis „mazăre”, gr. phaselos „luntre” (forma păstăii).

Păsula-șarpelui (*Cynanchum vincetoxicum*), cf. magh. paszuly, paszuj, bg. și scr. pasulj, alb. pasulë, it. pisello, gr. bizeli(a). Planta are fructul ca o păstăie.

Pepeňi-șerpești (*Citrullus vulgaris*), < lat. pepo, *pepinis ori din lat. *pepinem (în loc de peponem; la Plinius peponia) sau din ngr. peppóni (v.gr. pepon la Dioscorides, peponeas la Theophrastos), cf. și it. popone, macedorom. piponu (dar și peapine), meglenorom. pipon, pipoană, bg. pipun, sb., slov. pipon, etc. Sunt cucurbitacee, li se mai spune și pepenoaie (în unele sate din Munții Apuseni întâlnim regionalismul pepe „șarpe”), cf. și bg. pepelianka „viperă”.

Porumbul-șarpelui (*Arum maculatum*) are tulpina (în vârf cu inflorescență apărătă de spat) asemănătoare unui șarpe cu capul foarte mare/balaur. S-a folosit în Antichitate contra mușcăturilor de șerpi.

Rădăcina-șarpelui (*Dracunculus vulgaris*, *Polygonum bistorta*), rizomi în formă de șarpe, uneori chiar încolăciți.

Rădăcina-șerpilor (*Polygonum bistorta*, *Polygonum viviparum*), calc după germ. Schlangenwurz (*Dracunculus vulgaris*), respectiv germ. Natterwurz sau magh. kigyógyöker (cf. și engl. snake root, rus. goreť zmeinii, fr. serpentaire, cf. lat. herba serpentina), rizomul fiind uneori șerpuitor, iar

¹⁸ C. Diculescu, 1924-1926.

¹⁹ M. Vinereanu, 2009, p. 618.

²⁰ Constantin Drăgulescu, 2010.

²¹ I.I. Russu, 1981.

florile cu staminele exerte, ca niște limbi ieșite din gurile șerpilor. Substantivul rădăcină din lat. radicina.

Ridiche-șerpească (*Hebeloma fastibile*), < ridiche (cf. lat. radicula „rădăcinuță”, it. radicchio „ridiche” din care și ngr. radiki, tc. radikia, alb. radhiqe; lituanienii numesc și ei ridikas, ridikėlis speciile de *Raphanus*, ucraineienii redika, rușii red'ka); o ciupercă cu miros/gust de ridiche și este otrăvitoare/veninoasă ca șerpii.

Salvie-șerpească (*Salvia pratensis*) < lat. salvia ori din numele științific; crește sălbatnică și are flori ca o gură de șarpe cu staminele ieșite, ca limba șarpelui.

Sărpință, șărpanță, șarpință, serpență, șerpință (1), (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Sărpuș-de-pe-coastă (*Thymus comosus*), a se vedea șarpun și șerpușor.

Sărpuș, serpuș, șerpun (*Thymus spp.*) < din tema *serp- „a se târi” cf. macedorom. șarpun'e, șarpune (*Thymus spp.*); ori din lat. serpes > serpillum (*Thymus*). Francezii numesc speciile de *Thymus* serpolet; a se vedea șerpușor.

Sărpunel, serpunel, șerpunel (*Thymus spp.*), a se vedea șarpun.

Spicul-șarpelei (*Lycopodium clavatum*) este o plantă „târâtoare ca șarpele” care face spice sporifere.

Şarpe (1) (*Cereus flagelliformis*), a se vedea șerpușor.

Şarpe (2) (*Polystichum lonchitis*), etimologie populară din sl./rus. serp „seceră”, aluzie forma foliolelor frunzei (a se vedea și șerpet).

Şarpință (*Sedum acre*), tulpinile seamănă cu niște șerpăi; a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Şarpariță (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor, șororiță și șerpoaice (2).

Şarpuroaică (*Echium vulgare*), a se vedea iarba șarpelui.

Şerpariță (*Lathraea squamaria*, *Polygala comosa*, *Polygala vulgaris*, *Polygonum bistorta*, *Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Şerpariță (*Lathraea squamaria*, *Polygala amara*, *Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Şerpelină (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor.

Şerpeliță (*Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*, *Myosotis sylvatica*), a se vedea șerpușor.

Şerperiță (*Glaux maritima*, *Lathraea squamaria*, *Polygala comosa*), a se vedea șerpușor.

Şerpet (*Serratula tinctoria*), pare a fi un împrumut din slavă, cf. corespondentele ucr. serpnec, rus. serpuha, pol. sierpink, ceh. srpice, lit. serpės, serpai (cf. sl./rus. serp, scr. srp „seceră”, aluzie la dinții de pe marginea frunzelor comparați cu cei ai secerii). Cf. corespondentul germ. Scharte (< germ. schartig „șirb; crestat”) și numele științific *Serratula* (< lat. serra „fierăstrău, serratus „cu dinți ca fierăstrăul”). În opinia lui Constantin Drăgulescu, fitonimul românesc șerpet trebuie să aibă originea

și semantica lit. řerpetos care aparține unei specii asemănătoare și anume *Centaurea jacea*²².

Şerpi (*Cereus flagelliformis*), a se vedea řerpușor.

Serpință (1) (*Gentiana cruciata*), din subst. řarpe (a se vedea řerpariță) dat fiind și corespondentul magh. kigyőfű „iarba řarpelui”.

Şerpoaică (*Cuscuta europaea*), a se vedea řerpușor.

Şerpoaice (1) (*Macrolepiota procera*), a se vedea řerpușor.

Şerpoaice (2) (*Tagetes patula*), plantă ornamentală cu foliolele serate (ca secera), dar ar putea fi vorba de o etimologie populară în loc de sârboacie, specia fiind numită, de români, săscuțe, tigănuțe, de maghiari oláhrózsa „rujă românească”, de germani Türkische Blume, de englezi french marigold. E posibil ca fitonimul să se refere la florile pestrițe ale unor soiuri (despre řarpe poporul spune că este pestriț și în cimilituri și descântece este descris ca „bâtă tărcată, pe câmp aruncată”, „istriță/estriță pestriță” etc.).

Şerpușor (*Lycopodium clavatum*, *Lycopodium complanatum*) au tulpińi repente ori încolăcite (lat. serpo înseamnă și „a se încolăci”) sau rizomi řerpitorii/târători (*Cereus flagelliformis*, *Cuscuta*, *Glaux maritima*, *Polygonum bistorta*, *Sedum*, *Thymus*), au solzi ca řerpilor (*Sedum*, *Polygala*) ori flori ca ochii řerpilor (*Myosotis*) (a se vedea și floarea řarpelui). *Sedum acre* și *Gentiana cruciata* s-au și folosit contra mușcăturilor de řerpi. Ciuperca *Macrolepiota procera* are pălăria cu solzi (a se vedea burete řerpesc). În cazul speciilor de *Polygala* am putea avea etimologii populare din sl./rus. serp „seceră”, aluzie forma frunzei (a se vedea și řerpet), fiindcă există pentru ele și numele seceruici (a se vedea și ſopârlaiță).

Şira-řarpelui (*Blechnum spicant*), o ferigă ce are sporofilul/frunza fertila asemănătoare unui schelet de řarpe, mai exact este ca o coloană vertebrală din care pornesc coastele (şiră „coloană vertebrală” din autohtonul şir „rând”; pentru řarpe a se vedea řerpariță).

Sorporiță (*Sedum acre* și sp.), cf. rad. i.-e. *serp-, *srp- „a se târi” din care lat. serpo, -ere, v.ind. sárpa- „řarpe”, radical care a dat și lat. serpes > rom. řarpe. Plantele au tulpińi târătoare. *Sedum acre* s-a folosit contra mușcăturilor de řerpi. Fitonimul este o varianta de la řerpariță.

Supariță, ſupariță (*Sedum acre*), în loc de řerpariță.

Tăbacul-řarpelui (*Verbascum nigrum*), pentru *Nicotiana* din numele științific *tabacum* < span. tabaco (> it. tabacco, fr. tabac, germ. Tabak, rus., ucr. tabak) din tobacco, numele plantei la populația amerindiană Taino (cf. și tobago, pipa din care se fuma) ori din Tabago, insulele în care își are planta originea. Spaniolii și italienii aveau fitonimele tabaco și tabacco înainte de aducerea acestei plante în Europa, dar ele desemnau plante medicinale și proveneau din arab. tabbaq. *Verbascum nigrum* au frunze asemănătoare tabacului/tutunului (poate de aceea i se spune tăbacul řarpelui, în credința populară řarpele, probabil în asociere cu imaginea

²² Constantin Drăgulescu, 2010.

diavolului, îndeamnă pe oameni să fumeze; există și expresia „a fuma ca șerpui”).

Tufă-șerpească (*Corylus avellana*), alunul se numește aşa pentru că se crede că șerpui trăiesc, mai ales, sub alun și deoarece bățul de alun are coaja asemănătoare pielii șarpelui (de aceea cu bățul de alun cu care s-a scos broasca vie din gura șarpelui se alungau norii de furtună).

Umbra-șarpelui (*Coprinus atramentarius*) < lat. umbra, cu înțelesul de umbrar (al șarpelui); a se vedea și miconimul căciula-șarpelui.

Usturoi-șerpesc (*Allium sativum* var. *ophioscorodon*), un calc după numele științific *ophioscorodon* „usturoiul șarpelui”.

Usturoiul-șarpelui (*Allium scorodoprasum*), a se vedea aiul-șarpelui.

Din analiza noastră reiese că fitonimele compuse cu ajutorul termenului „șarpe” reflectă, în primul rând, într-un număr covârșitor, aspectul plantelor, asemănător cu una dintre părțile corpului șarpelui (capul, botul/limba, ochii, coada și pielea). Urmează, ca număr, denumirile datorate inutilității plantelor respective pentru om, plante necomestibile care sunt toxice sau au un miros neplăcut, apoi denumirile provenite din termeni livrești, împrumuturi, erori / confuzii și etimologii populare. În fine, explicațiile de ordin mitologic, religios sau medicinal sunt mai rare.

Astfel obținem următorul tablou²³:

Plante necomestibile , plante cu miros neplăcut	Plante denumite astfel după aspect	Termen livresc, împrumut, confuzie, etimologie populară	Explicație mitologică, religioasă, medicinală sau de altă natură
<i>Aiul-șarpelui</i>	<i>Buretele-șerpesc</i>	<i>Capul-șarpelui</i>	<i>Floarea-șarpelui</i>
<i>Buretele-șarpelui</i>	<i>Bureți-a-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui-roșie</i>
<i>Bureți șerpești</i>	<i>Cap-de-șarpe</i>	<i>Pepeni-șerpești</i>	<i>Limba-șarpelui</i>
<i>Cap-de-șarpe</i>	<i>Capul-șarpelui</i>	<i>Rădăcina-șerpilor</i>	<i>Porumbul-șarpelui</i>
<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Sărpun/serpun</i>	<i>Șorporiță</i>
<i>Căciula-șerpelui</i>	<i>Căciula-șerpelui</i>	<i>Sărpun-de-pe-coastă</i>	<i>Tăbacul-șarpelui</i>
<i>Ceapa-</i>	<i>Ciuperci-șerpești</i>	<i>Sărpunel</i>	<i>Tufă-</i>

²³ În cazurile în care unele fitonime pot avea mai multe explicații, le-am notat de mai multe ori în coloanele corespunzătoare.

<i>şarpelui</i>			<i>şerpească</i>
<i>Ciuperci-şerpeştii</i>	<i>Coada-şarpelui</i>	<i>Şarpe</i>	<i>Umbra-şarpelui</i>
<i>Cuşma-şerpelui</i>	<i>Dumbravnic-şerpesc</i>	<i>Şerpet</i>	
<i>Mărarul-şarpelui</i>	<i>Fasole-şarpe</i>	<i>Şerpuşor</i>	
<i>Oul-şarpelui</i>	<i>Fasole-şarpi</i>	<i>Usturoi-şerpesc</i>	
<i>Pălăria-şarpelui</i>	<i>Fasole-şerpească</i>		
<i>Păstaia-şarpelui</i>	<i>Floarea-şarpelui</i>		
<i>Păsula-şarpelui</i>	<i>Floarea-şerpelui</i>		
<i>Porumbul-şarpelui</i>	<i>Gălbenuşe-şerpeştii</i>		
<i>Ridiche-şerpească</i>	<i>Gura-şarpelui</i>		
<i>Tăbacul-şarpelui</i>	<i>Iarba-şarpelui</i>		
<i>Usturoiul-şarpelui</i>	<i>Iarba-şarpelui-roşie</i>		
	<i>Iarba-şärpii</i>		
	<i>Iarba-şerperii</i>		
	<i>Iarba-şerpüii</i>		
	<i>Iarba-şerpăriei</i>		
	<i>Iarba-şerpelui</i>		
	<i>Iarba-şerpilor</i>		
	<i>Iarba-şerpului</i>		
	<i>Limba-şarpelui</i>		
	<i>Luben-şerpesc</i>		
	<i>Ochi-de-şarpe</i>		
	<i>Ochii-şarpelui-roşii</i>		
	<i>Ochişorii-şarpelui</i>		
	<i>Ochiul-şarpelui</i>		
	<i>Ochiul-şerpelui</i>		
	<i>Pălăria-şarpelui</i>		
	<i>Pepe ni-şerpeştii</i>		
	<i>Rădăcina-şarpelui</i>		
	<i>Rădăcina-şerpilor</i>		
	<i>Salvie-şerpească</i>		
	<i>Sărpinţă</i>		

	<i>Spicul-şarpelui</i>		
	<i>Şarpe</i>		
	<i>Şarpińă</i>		
	<i>Şărparińă</i>		
	<i>Şărpuroiaică</i>		
	<i>Şerparińă</i>		
	<i>Serpelină</i>		
	<i>Şerpelińă</i>		
	<i>Şerperińă</i>		
	<i>Şerpi</i>		
	<i>Şerpińă</i>		
	<i>Şorporińă</i>		
	<i>Şerpoaică</i>		
	<i>Şerpoaice</i>		
	<i>Şerpuşor</i>		
	<i>Şira-şarpelui</i>		
	<i>Şorporińă</i>		
	<i>Şuparińă</i>		
	<i>Tufă-şerpească</i>		

De regulă, în tradițiile și credințele poporului român, șarpele este asociat cu viclenia, înșelătoria, răceala, și răutatea, dar și cu agerimea, înțelepciunea și ocrotirea. Fiecare casă are șarpele ei, iar cine îl va ucide, se va prăpădi și el. Cui mănâncă șarpe de casă, buruienile îi vor vorbi și îi vor spune de ce leac sunt²⁴. De asemenea, termenul se regăsește în numeroase expresii: ca din (în) gură de șarpe, în (din) gaură de șarpe, în borta șarpelui, ca mușcat de șarpe, a-i trece un șarpe prin săn (inimă), a băga (cuiva) un șarpe în săn, a încălzi (a crește) șarpele la săn, pui de șarpe, a strivi ca pe un (pui de) șarpe, a călca șarpele pe coadă, a fi gol ca șarpele, a fuma ca șerpii, a umbla ca șarpele după viteji, a-i frige (cuiva) șerpi pe burtă, a-i frige (dracul) șerpi pe inimă (cuiva), a pune mâna pe șarpe, a-i intra (cuiva) șarpele în pungă, limbă de șarpe, a-l mușca (pe cineva) șarpele de inimă (limbă), șarpele invidiei, șarpele geloziei etc²⁵.

Opunându-ne concepției semanticii clasice care nu recunoștea numelor decât relația de denotație, considerăm că sensul și semnificația rezidă din interacțiunea semnificațiilor, care preferă opoziția dintre semne inerente și aferente, motivația putând afecta portiunea aferentă sensului contextual²⁶. Analizând denumirile de plante create cu ajutorul termenului „șarpe”, observăm că nomenclatura botanică românească se dovedește a fi, și în acest caz, inspirată, expresivă, poetică.

²⁴ Dicționarul limbii române, XV (Spongiar-Ş), 2010.

²⁵ Dicționarul limbii române, XV (Spongiar-Ş), 2010.

²⁶ Monica Borș, 2015, p. 32-33.

Bibliografie

- BORŞ, Monica, 2015, *Mitologii nominale în proza lui Mircea Eliade*, Iași: Institutul European.
- BORZA, Al., 1968, *Dicționar etnobotanic*, București: Editura Academiei R.S.R.
- BRÂNCUŞ, Gr., 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- CHIVU, Gh., 2000, *Limba română, de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București: Editura Univers Enciclopedic.
- CIORĂNESCU, Alexandru, 2002, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București.
- *** *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, 1931, București: Editura Cartea Românească.
- *** *Dicționarul limbii române*, (în XIX volume), 2010, București: Editura Academiei.
- DICULESCU, C., „Elemente vechi grecești din limba română”, in: *Dacoromania*, IV, 1924-1926.
- DICULESCU, C., 1926, *Dacia romană în oglinda inscripțiilor și a limbii de azi*, Cluj.
- DRĂGULESCU, Constantin, 2010, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.
- DRĂGULESCU, Constantin, DRĂGULESCU, Radu, 2014, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.
- DRĂGULESCU, Constantin, DRĂGULESCU, Radu, 2000, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacie. Denumirile dacice de plante*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”.
- GOROVEI, A., 2103, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București: Editura Vestala.
- MARIAN, S. Fl., 2008 și 2010, *Botanica poporană română*, vol. I Suceava: Editura Mușatinii, 2008, vol. II-III, București: Editura Academiei Române, 2010.
- RUSSU, I.I., 1981, *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- TERIAN, Simina, „Premise pentru o poetică a textelor”, in: *EITM5*, Târgu Mureș http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari5/IETM5_Part41.pdf.
- VINEREANU, M., 2009, *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București: Editura Alcor Edimpex, ed. a 2-a.